

۲

بررسی امکان تغییر در سیاست خارجی ایران در قبال اتحادیه اروپا در دولت چهاردهم بر اساس مدل کینگدان

مهدی عباسزاده فتح آبادی^۱

حانیه طالبی زاده سردری^۲

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

درجه مقاله: علمی

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۲/۱۸

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۶/۱۷

^۱. دانشیار روابط بین الملل دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران (نویسنده مسئول) abbaszadeh@uk.ac.ir

^۲. دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران talebizadeh@uk.ac.ir

چکیده

با توجه به تحولات سیاست جهانی و تغییرات در موقعیت‌های استراتژیک، بررسی روابط ایران و اتحادیه اروپا در دوره‌های مختلف نیازمند تحلیل دقیق و جامعی است. این روابط تحت تأثیر عوامل متعددی نظیر تحریم‌ها، برنامه هسته‌ای ایران و مسائل حقوق بشری قرار داشته و در مواقع مختلف به چالش کشیده شده است. در این راستا، انتخاب مسعود پزشکیان به عنوان رئیس‌جمهور جمهوری اسلامی ایران می‌تواند دوره‌ای حساس و مهم برای این روابط باشد. رویکرد او به سیاست خارجی ممکن است فرصتی برای بهبود روابط با اتحادیه اروپا و ایجاد فضای مثبت برای گفتگو و همکاری باشد. هدف پژوهش حاضر بررسی امکان تغییر در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال اتحادیه اروپا بر اساس مدل نظری جریان‌های چندگانه جان کینگدان و با استفاده از روش تحلیل مضمون می‌باشد. سوال اصلی مقاله این است که امکان تغییر در سیاست خارجی ایران در قبال اتحادیه اروپا در دولت پزشکیان بر اساس مدل کینگدان چگونه است؟ یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد در دوره مورد بحث با استفاده از تحلیل مضامین متون و آثار موجود، شواهد تحلیلی مبنی بر همراهی جریان مشکل، جریان سیاستی و جریان سیاسی در جهت باز شدن پنجره فرصت برای تغییر در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال اتحادیه اروپا وجود دارد. اما علیرغم فرصت‌های موجود، موانع جدی نیز سایه سنگین خود را بر روابط دو طرف گسترانیده و امکان بهبود روابط را با چالش‌های اساسی مواجه ساخته است.

• واژگان کلیدی

سیاست خارجی، جمهوری اسلامی ایران، اتحادیه اروپا، پزشکیان، تغییر.

مقدمه

یکی از موضوعات بحث‌برانگیز در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تعریف نوع روابط با اروپا بوده است. شاید بتوان گفت تنها قدرت بزرگی که ایران هم منافع مشترک و هم متعارض با آن دارد اتحادیه اروپا است. به طور کلی روابط ایران و اتحادیه اروپا پس از انقلاب اسلامی به چند دوره تقسیم می‌شود؛ از دوران همکاری اولیه تا دوره تنش و تحریم و تلاش‌ها برای ترمیم روابط دو طرف به‌ویژه در دولت‌های موسوم به اصلاحات. اگرچه در اواخر دولت سازندگی، اقداماتی برای تنش‌زدایی با کشورهای منطقه انجام گرفت، اما این تلاش منجر به فراگیری سیاست مذکور در صحنه بین‌المللی نگردید. دولت اصلاحات کوشید تا با گفتمان صلح‌طلبانه، راهبردها و رویکردهای تعامل‌گرا، محیط بین‌المللی را تحت تأثیر قرار دهد و چهره جدیدی از ایران به نمایش بگذارد، اما رویدادهای پس از حادثه ۱۱ سپتامبر مانع تحول مثبت و گسترده در روابط ایران با غرب از جمله اتحادیه اروپا شد (نادری، ۱۳۹۴: ۴۳). بار دیگر در دولت روحانی تلاش برای احیای روابط با غرب از سر گرفته شد و با امضای برجام (۲۰۱۵) تحول مهمی در این زمینه صورت گرفت. خروج آمریکا از توافق هسته‌ای در سال ۲۰۱۸ و بازگشت تحریم‌های یک جانبه علیه ایران، روابط ایران و اتحادیه اروپا را بار دیگر تحت تأثیر قرار داد و باعث تعارضات مجدد بین دو طرف شد.

وضعیت در کمتر دوره‌ای از تاریخ جمهوری اسلامی ایران این چنین پیچیده و حساس بوده است. از پاییز ۱۴۰۱ تاکنون اتحادیه اروپا چندین بسته تحریمی به بهانه حمایت تسلیحاتی ایران از روسیه در جنگ اوکراین و همچنین به بهانه مسائل حقوق بشری در ایران وضع کرده است. حتی مبادرت به فعال‌سازی مکانیسم ماشه قبل از اکتبر ۲۰۲۵ یعنی زمان پایان یافتن برجام نیز نموده است. روی کارآمدن دولت چهاردهم و رویکرد دولت پزشکیان در خصوص احیای تعامل با غرب برای حل پرونده هسته‌ای و رفع تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران جای تامل دارد. انتخاب پزشکیان به‌عنوان رئیس‌جمهور ایران، چشم‌اندازی از تغییر و تحول در سیاست خارجی ایران ایجاد کرد. پژوهش حاضر به دنبال بررسی امکان تغییر در سیاست خارجی ایران در قبال اتحادیه اروپا در دوره پزشکیان می‌باشد. در این پژوهش تحلیل موضوع سیاست خارجی ایران در قبال اتحادیه اروپا بر اساس مدل نظری جریان‌های چندگانه جان کینگدان صورت گرفته است. بر این

اساس سوال اصلی پژوهش این است که امکان تغییر در سیاست خارجی ایران در قبال اتحادیه اروپا در دولت پزشکیان بر اساس مدل نظری کینگدان چگونه است؟

۱- بررسی ادبیات پژوهش

در مقاله‌ای با عنوان «بررسی سیاست خارجی اتحادیه اروپا در قبال جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۴ تا ۱۳۹۷)»، اثر فولادی و یوسفی جویباری (۱۳۹۸) نویسندگان تاکید دارند که تصمیم‌گیری در سیاست خارجی اروپا متضمن فرآیندی پیچیده و با اعمال نفوذ کشورهای عضو و برخی نهادهای فراملی نظیر کمیسیون و پارلمان اروپا است. «تعامل و تقابل در روابط خارجی ایران و اتحادیه اروپا»، عنوان مقاله دیگری است از مرادی (۱۳۹۸) که یافته‌های مقاله نشان می‌دهد که رویکرد اتحادیه اروپا به خاورمیانه و نیاز آن به انرژی می‌توانست توازن سیاسی جدیدی به نفع ایران ایجاد کند. اما وابستگی‌های اتحادیه به آمریکا چنین فرصت‌هایی را پیش نیاورد.

در مقاله «تاثیر هویت بر روابط جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اروپا»، رحمتی و همکاران (۱۴۰۰) تاکید دارند که ایدئولوژی انقلاب اسلامی در تقابل با هویت لیبرال-سکولار اتحادیه اروپا باعث نگرش‌های متفاوت و متعارض به موضوعاتی چون حقوق بشر، تروریسم و سایر مسائل شده است. در مقاله «روابط اتحادیه اروپا و ایران در پرتو روابط فرآتلانتیک» نوشته آقای و باقری (۱۴۰۱) این موضوع مورد تحلیل قرار گرفته که عدم استقلال اتحادیه اروپا، ناشی از وابستگی‌های فرآتلانتیکی مانع از اجرای تعهدات برجامی از سوی اروپا شده است. و مقاله‌ای با عنوان «دیپلماسی انرژی جمهوری اسلامی ایران در قبال اتحادیه اروپا بعد از بحران اوکراین ۲۰۲۲» اثری از سیمبر و همکاران (۱۴۰۲) موانع موفقیت ایران در تحقق دیپلماسی انرژی در جریان بحران اوکراین، از جمله تحریم‌های آمریکا و عدم تمایل روسیه به جایگزینی انرژی ایران را مورد بررسی قرار داده اند.

پژوهش حاضر از لحاظ موضوعی بر سیاست خارجی ایران و اتحادیه اروپا در دوره ریاست جمهوری پزشکیان متمرکز است، بنابراین از لحاظ دوره زمانی با پژوهش‌های قبلی متفاوت است. همچنین این پژوهش از لحاظ نظری از مدل جریان‌های چندگانه استفاده می‌کند که از این لحاظ نیز با پژوهش‌های پیشین متفاوت است. سومین مورد در خصوص نوآوری پژوهش حاضر به روش تحلیل مضمون مربوط می‌باشد.

۲- چارچوب نظری

یکی از مدل‌هایی که در تحلیل نحوه تعیین، تدوین و اجرای سیاست‌گذاری کاربرد زیادی دارد، مدل جریان‌های چندگانه^۱ (MS) کینگدان می‌باشد. مدل مذکور شکل‌گیری و اجرای سیاست‌ها را حاصل تلفیق سه جریان اصلی می‌داند. این مدل با سیاست‌گذاری و تصمیم‌سازی در شرایط مبهم و نامعلوم سر و کار دارد. بررسی چندسطحی روند سیاست‌گذاری این امکان را فراهم می‌سازد تا عوامل، مؤلفه‌ها و جریان‌هایی که در سیاست‌گذاری نقش دارند به راحتی مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد (عطارزاده، ۱۳۹۸: ۲۱۰).

الف: جریان مشکل^۲

جریان مشکل یا مسئله که در آن مشکلات و مسائل شناسایی می‌شود. نمونه‌هایی از این مسائل و مشکلات عبارتند از: کسری بودجه، تورم، بلایای طبیعی و امثال آن. طبق نظر کینگدان به شیوه‌های مختلف این مشکلات در کانون توجه سیاست‌گذاران قرار می‌گیرد. به نظر او موقعیت‌ها زمانی به عنوان مشکل شناسایی می‌شوند که افراد در پی تغییر اوضاع باشند. عوامل ایدئولوژیکی نیز در شناسایی این مشکلات نقش بسزایی دارند. همچنین رویدادهای قانونی (شامل بحران‌ها) اغلب دولتمردان را وادار می‌کنند که به مشکل توجه کنند. این توجهات به واسطه رسانه‌های جمعی و کارآفرینان سیاستی تثبیت می‌گردد. بازخورد سیاست‌های قبلی نیز در این زمینه مهم هستند. در این جریان، مشکل با توجه به انتظارات جامعه تعریف می‌شود (Kingdon, 1995: 30-35).

ب: جریان سیاستی^۳

جریان سیاستی به معنی مشخص کردن راه‌حل و ارائه گزینه‌های سیاستی است. این جریان در برگیرنده تعامل میان نیروهای مختلف و مؤثر جامعه می‌باشد. جریان دوم در مدل کینگدان شامل معجونی از ایده‌هاست که برای کسب پذیرش در شبکه‌های سیاست‌گذاری رقابت می‌کنند. راه‌حل‌های پیشنهادی تحت عنوان «خوراک اولیه خط‌مشی»^۴ و جوامع سیاستی حول محور حوزه‌های خط‌مشی شکل می‌گیرند. این جوامع متشکل از دیوانسالاران، کارشناسان، مشاوران،

1. Multiple Stream Approach

2. Problems

3. Policies

4. Policy Primeval Soup

اعضای ستادی مجالس، دانشگاهیان، تحلیل‌گران و گروه‌های ذینفوذ، ایده‌ها را خلق و آن‌ها را پیگیری می‌کنند (Kingdon, 1995: 36-40).

ج: جریان سیاسی^۱

جریان سیاسی شامل رویدادهای سیاسی می‌شود که می‌توانند فرآیند سیاست‌گذاری را تغییر دهند. این جریان از نظر کینگدان شامل گرایش‌های عمومی، مبارزات گروه‌های فشار، نتایج انتخابات و گرایش‌های حزبی در مجلس و تغییرات در مدیریت (قوه مجریه) می‌شود. سیاستمداران با درک این گرایش‌ها و تغییرات مندرج در آن به طرح ایده‌ها و راه‌حل‌های خاص در دستورکار اقدام می‌کنند. رسانه‌ها نیز در این زمینه اهمیت زیادی دارند. رئیس‌جمهور جدید و مجلسی با اعضای جدید می‌تواند منجر به این شود که برخی مسائل و مشکلات بیشتر در دستورکار قرار گیرند (kingdom, 1995: 40-45).

د: پنجره سیاستی^۲

هر یک از این فرآیندها، پویایی‌های خاص خود را دارند و مسیر خود را طی می‌کنند. معمولاً در شرایط بحرانی این سه جریان به هم وصل شده و تغییرات را در سیاست به وجود می‌آورند. از نظر کینگدان با تلاقی سه جریان، پنجره‌ای برای حل مشکل و تصمیم‌سازی باز می‌شود و سیاست اثرگذاری آن‌ها بر یکدیگر به دست می‌آید (Kingdon, 1995: 58). زمانی که پنجره باز می‌گردد، کارآفرینان سیاستی^۳ در تلفیق جریان‌ها، تعامل و رایزنی با بازیگران و تصمیم‌سازی نقش بسزایی دارند. آن‌ها ممکن است در پیش بردن پیشنهاد سیاستی خود با موانعی مواجه شوند (Schneider & Teske, 1992: 738). از این‌رو، تغییر وقتی رخ می‌دهد که کارآفرینان سیاستی، گزینه‌های سیاستی ممکن و معتبر ارائه دهند و حمایت سیاسی لازم را کسب کنند (Walsh, 2006: 491).

۳- روش پژوهش: تحلیل مضمون

تحلیل مضمون^۴ روشی برای تحلیل و بیان الگوهای (مضامین) موجود درون داده‌ها است. این روش داده‌ها را سازماندهی و توصیف می‌کند. حتی می‌تواند از این فراتر رفته و جنبه‌های مختلف

1. Politics

2. Policy Window

3. Policy Entrepreneurs

4. Thematic Analysis

موضوع پژوهش را تفسیر کند (کمالی، ۱۳۹۷: ۳). در تحلیل مضمون، سه مکتب کدگذاری پایا، کتابچه کد و تحلیل مضمون بازتابی^۱ قرار دارد. مکتب بازتابی بر اساس رویکردهای نویسندگانی مانند براون و کلارک (2006) شکل گرفت. این مکتب به عنوان یک رویکرد از تکنیک‌های تحلیل داده‌های مبتنی بر پارادایم کیفی بهره می‌گیرد (Braun & Clarke, 2013: 56). در تحلیل مضمون بازتابی، مضامین به عنوان الگوهای مبتنی بر معانی توصیف می‌شوند که به صورت صریح (آشکار) یا تلویحی (پنهان) و به عنوان خروجی کدگذاری تشخیص داده می‌شوند؛ مضامین، حاصل کار تحلیلی پژوهشگر هستند که برای کشف و شناخت معانی الگومند در داده‌ها صورت می‌گیرد. هدف از کدگذاری و تدوین مضمون، ارائه یک تفسیر منسجم و جذاب از داده‌هاست (Braun & Clarke, 2019: 57).

تحلیل مضمون بازتابی در یک فرایند شش مرحله‌ای انجام می‌شود که در جدول زیر به خوبی نشان داده می‌شود.

جدول شماره ۱: فرایند تحلیل مضمون

شرح مراحل	مراحل تحلیل مضمون
نوشتن داده‌ها، خواندن و دوباره خواندن، ثبت ایده‌های اولیه	۱- آشنایی با داده‌ها
کدگذاری ویژگی‌های داده و تطبیق داده‌ها با کدها	۲- ایجاد کدهای اولیه
تطبیق دادن کدها به مضامین بالقوه	۳- جستجوی مضامین
چک کردن مضامین با کدها و ایجاد شبکه تحلیلی مضامین	۴- بازنگری مضامین
تحلیل مداوم جهت پالایش ویژگی‌های هر «تم»، بیان جامع نقل قول‌ها، تدوین تعاریف روشن و مضامین نام‌ها برای هریک از تم‌ها	۵- تعریف و نام گذاری
تحلیل پایانی از استخراج‌های تحلیلی و تدوین یک گزارش آکادمیک	۶- تدوین گزارش

منبع: (Braun & Clarke, 2006: 87)

جهت نیل به هدف اصلی پژوهش، ابتدا با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، از طریق کلیدواژه‌های تحقیق، منابع فارسی و لاتین در قالب کتاب، مقاله و سایت‌های خبری و تحلیلی منابع جستجو شد و پس از مطالعه و مرور، منابع معتبر و مرتبط با موضوع بر اساس نمونه‌گیری نظری انتخاب

¹. Reflective Thematic Analysis

شد و با استفاده از روش تحلیل تماتیک، مضامین اصلی شناسایی شد. در مرحله کدگذاری برای تطبیق مدل نظری با موضوع پژوهش کدها بر اساس مفاهیم کلیدی مدل نظری شناسایی و دسته‌بندی شد تا به مرحله «اشباع تماتیک»^۱ برسیم. در این مرحله برای روایی کار، یک تیم سه نفره شامل دانشجو (حانیه طالبی زاده)، استاد راهنما (مهدی عباس زاده) و استاد مشاور (محمود غفوری) به طور جداگانه مضامین را شناسایی و کدها را مورد بررسی و کنکاش قرار داده و در یک فرآیند رفت و برگشتی مضامین و کدهای نامرتب و تکراری حذف و در مورد تعریف عناوین و نام‌گذاری‌ها یک اجماع نسبی حاصل گردید. تفسیر داده‌ها نیز در مرحله آخر انجام گرفت. جدول کدگذاری اولیه شامل کدهای برگرفته از مدل نظری و مضامین استخراج شده از متون به شرح زیر ارائه می‌شود:

جدول شماره ۲: کدگذاری اولیه

جریان‌ها	کدهای نظری	مضامین استخراج شده
جریان مشکل	مشکلات و مسائل	«تحریم‌های اتحادیه اروپا»، «همراهی اروپا با آمریکا»، «حمایت از اسرائیل» (از منظر ایران)، «مسئله هسته‌ای»، «تروریسم»، «اخلال در روند صلح خاورمیانه»، «حقوق بشر»، «حمایت از روسیه در بحران اوکراین» (از منظر اروپا)
	نیازها	«نیاز اقتصادی و تکنولوژیک»، «بهره‌گیری از قدرت و نفوذ اروپا در برابر آمریکا»، «استفاده از قدرت و نفوذ اتحادیه اروپا در مجامع و سازمان‌های بین‌المللی»
	رویدادهای قانونی	«مشکلات اقتصادی»، «بحران پناهندگان»، «تغییر در سیاست‌های اروپایی»، «بحران اوکراین»، «جنگ غزه»، «پیروزی ترامپ»، «قدرت یابی چین»، «هوشمندسازی قدرت اروپا»
	عوامل ایدئولوژیکی	«تعارضات هویتی و ایدئولوژیکی»
	بازخورد سیاست‌های قبلی	«بازخوردهای مثبت و منفی»
	انتظارات جامعه	«مطالبات اقتصادی و معیشتی»

¹. Thematic Saturation

«نگاه به شرق»، «تعامل با غرب»	راه حل ها و ایده ها	جریان سیاستی
«اصول گرایان»، «اصلاح طلبان»	جوامع سیاسی	
«هفت مرجع اصلی تصمیم گیری»	نهاد های تصمیم گیری	
«گرایش به تغییر»	گرایش های ملی	جریان سیاسی
«شبکه های اجتماعی»، «شبکه های ماهواره ای»	رسانه ها	
«پیروزی جریان اصلاحات»	انتخابات	
«انتصاب دیپلمات های نخبه و جهانی گرا»	تغییرات مدیریتی	
«غلبه اصول گرایان»، «تعامل مجلس با دولت»	مجلس	پنجره سیاسی
«عادی سازی روابط با جهان»، «توازن گرایی»، «تاکید بر گفتگوها»، «از سر گیری گفتگوها»	پیوند جریان ها	
«رایزنی های سیاسی و پیگیری گفتگوها»	کارآفرینان سیاسی	
«حمایت مردمی»، «اجماع سیاسی»، «حمایت رهبری»	حمایت سیاسی	

منبع: یافته های پژوهش

۱- جریان مشکل

موارد مهم ذیل جریان مشکل به شرح زیر می باشد:

۱-۱- مشکلات و مسائل

از منظر جمهوری اسلامی ایران یکی از مهمترین مسائل در روابط ایران و اتحادیه اروپا، مساله هسته ای است. تحریم های بین المللی غربی به مثابه بی سابقه ترین و شدیدترین تحریم های طول تاریخ، موجی از نگرانی ها و چالش ها را ایجاد کرده است (Fiedler, 2016: 23). مسئله دیگر همراهی اتحادیه اروپا با آمریکا است. اتحادیه اروپا غالبا در موضوعات مختلف از جمله مسئله هسته ای در قالب سیاست تقابل با ایران و همراهی با آمریکا واکنش نشان داده است (Cronberg, 2017: 250). و سومین مورد مسئله حمایت اروپا از رژیم اسرائیل می باشد. جمهوری اسلامی ایران همواره از معیارهای دوگانه و اقدامات اتحادیه اروپا در حمایت از رژیم اسرائیل انتقاد می کند (قربانی سپهر و ابراهیمی، ۱۴۰۱: ۸۷).

اختلاف در مورد رژیم عدم اشاعه هسته‌ای در زمره موضوعات عمده اتحادیه اروپا در برابر ایران قرار دارد. (Alcaro, 2024: 99). یکی از اولویت‌های سیاست امنیتی اتحادیه اروپا این است که ایران هرگز نباید به سلاح اتمی دست پیدا کند. اتحادیه از ایران خواسته تا همکاری کامل با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی داشته باشد (EU Statement at the General Debate, September 4: 2024). مسئله دیگر حمایت ایران از محور مقاومت در لبنان، عراق، سوریه و یمن است که تضادهای راهبردی با سیاست‌های اروپا داشته و از نظر اتحادیه در روند صلح خاورمیانه اختلال ایجاد می‌کند (رحمتی و همکاران، ۱۴۰۰: ۸۶). ادعای نقض حقوق بشر نیز همیشه در روابط سیاسی دو طرف تاثیر منفی داشته است (آقای و رضایی، ۱۴۰۲: ۷). و اما ادعای حمایت ایران از روسیه در بحران اوکراین اخیرا روابط را وارد مرحله تنش کرده و باعث شده است تا اروپا در اوایل سال ۲۰۲۳ به وضع تحریم‌های جدید علیه ایران بپردازد (Alcaro, 2024: 106).

۲-۱- نیازهای ایران به اتحادیه اروپا

در این پژوهش با توجه به موضوع مورد بررسی یعنی سیاست خارجی ایران در قبال اتحادیه اروپا صرفا مهمترین موارد نیاز ایران به اروپا مورد شناسایی قرار می‌گیرد: قابلیت‌های تکنولوژیک و اقتصادی اتحادیه اروپا همواره گسترش همکاری با اروپا را به یک اولویت راهبردی در سیاست خارجی ایران تبدیل کرده است (کیانی، ۱۴۰۱: ۱۹۵). همچنین ایران برای بهره‌گیری از قدرت و نفوذ سیاسی اروپا در برابر فشارهای آمریکا می‌تواند از روابط با اتحادیه اروپا استفاده کند (گوهری مقدم و سرهنگ‌پور، ۱۳۹۵: ۶۵). ضمنا قدرت و نفوذ اتحادیه اروپا در مجامع و سازمان‌های بین‌المللی، یکی از انگیزه‌های مهم ایران برای برقراری رابطه با اتحادیه است (بیات، ۱۳۹۷: ۸۴). در واقع اتحادیه اروپا دریچه مناسبی برای ورود به نظام بین‌الملل جدید است.

۳-۱- رویدادهای کانونی

مهمترین رویدادهای کانونی در روابط ایران و اتحادیه اروپا در مقطع کنونی مورد بحث عبارتند از: اولین مورد ناآرامی‌های سال ۱۴۰۱ در ایران است که فشار افکار عمومی در اروپا را به دنبال داشته و سبب شده تا دولت‌های اروپایی موضع تندتری علیه ایران اتخاذ کنند (آخرین خبر، ۱۴۰۳/۵/۲۶: ۲). دومین مورد تغییرات پارادایمی در سیاست‌های اروپایی است. جریانات راست‌گرای اروپایی، ممکن است خواستار افزایش فشار بر ایران در موضوع پرونده هسته‌ای شوند.

البته سیاستمداران و احزاب راست‌گرا به نسبت احزاب چپ‌گرا معمولاً به حاکمیت ملی و عدم مداخله در امور داخلی کشورها احترام بیشتری می‌گذارند و اغلب اولویت را به منافع اقتصادی و امنیتی خود می‌دهند. این رویکرد می‌تواند فرصتی فراهم کند تا در عرصه‌های اقتصادی و تجاری همکاری‌های دوجانبه شکل گیرد (مفتح، ۱۴۰۳: ۳). سومین مورد بحران اوکراین است. جنگ روسیه در اوکراین به صورت مستقیم با امنیت اروپا پیوند دارد. به زعم اروپایی‌ها ایران در تهدید روسیه علیه اروپا همراهی می‌کند (3: 14/4/2024/consilium.europa.eu/https://).

رویداد کانونی دیگر جنگ غزه است. در فرآیند تشدید تنش‌ها میان ایران و اسرائیل، اروپایی‌ها جانب اسرائیل را گرفته‌اند. این رویداد از طریق دیگری نیز تاثیرگذار است؛ بحران غزه و رویدادهای پس از آن از جمله ترور اسماعیل هنیه، سیدحسن نصرالله و سقوط دولت اسد در سوریه به تضعیف محور مقاومت در منطقه انجامیده است (Mahjoob, 2025: 1). مورد دیگر بازگشت ترامپ به قدرت و «سیاست فشار حداکثری» آن در قبال ایران می‌باشد. طبق گفته وحید عابدینی، استاد علوم سیاسی دانشگاه آرنکازاس، ترامپ می‌تواند برای ایران خطر ساز و در عین حال فرصتی استثنائی باشد. او می‌تواند دست به رفتارهای ساختارشکنانه بزند (خبر آنلاین، ۱۴۰۳/۹/۱۰: ۲). مسئله پناهندگی و مهاجرت نیز یکی از دغدغه‌های اساسی اتحادیه اروپا می‌باشد. ایران از طریق نقش‌آفرینی در ثبات منطقه‌ای می‌تواند نقش مهمی در کنترل روند مهاجران ایفا کند (صالحی، ۱۴۰۱: ۲۴ و ۲۵). قدرت اقتصادی چین نیز از دغدغه‌های راهبردی اتحادیه اروپاست. ایران می‌تواند در راستای منافع خود از این رقابت اقتصادی بهره‌برد (مسعودی، ۱۴۰۰: ۱۴). مورد آخر هوشمندسازی قدرت اروپاست. اتحادیه اخیراً به دنبال تقویت قدرت سخت خود بوده است تا کنش خود را در سطح جهانی از جمله خاورمیانه هوشمندتر کند. سیاست ژئوپلیتیک ایران در منطقه در جهت تقویت محور مقاومت و همکاری با روسیه و چین می‌تواند به تقابل با اروپا منجر شود (Naeini & Kaunert, 2025: 666).

۴-۱- عوامل ایدئولوژیکی

ایدئولوژی انقلاب اسلامی در تقابل با هویت لیبرال-سکولار اتحادیه اروپا، سبب نگرش‌های متعارض و متفاوت به موضوعاتی مانند حقوق بشر، تروریسم و مسائل دیگر روابط بین‌الملل شده و زمینه‌های واگرایی را در روابط دو طرف ایجاد کرده است (رحمتی و همکاران، ۱۴۰۰: ۷۷). البته پیگیری سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دولت‌های مختلف بعد از انقلاب در قالب

گفتمان‌های مختلف تفاوت‌هایی نیز داشته است (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۳). با توجه به روی کار آمدن دولت چهاردهم به عنوان دولت وفاق، می‌توان پیش بینی کرد که منابع هویتی در تداوم دولت‌های اصلاحات و اعتدال قرار خواهد داشت.

۵-۱- بازخورد سیاست‌های قبلی

در تجربه طولانی روابط جمهوری اسلامی ایران با اروپا بازخوردهای مثبت و منفی قابل مشاهده و بررسی است. در برخی مقاطع بازخوردهای مثبت وجود داشته است؛ به عنوان مثال دولت اصلاحات با در پیش گرفتن سیاست تعامل با غرب، دستاوردهای زیادی در عرصه دیپلماتیک، امنیتی و اقتصادی به دست آورد (نادری، ۱۳۹۴: ۸۵). مورد دیگر توافق برجام بود که فصل تازه‌ای از همکاری بین ایران و اروپا را گشود (رستمی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۴۸). اما با در نظر گرفتن کلیت تجربه روابط ایران با اروپا می‌توان گفت در مجموع بازخورد منفی بیشتر بوده است. «گفتگوهای انتقادی»^۱ بین ایران و اروپا در دوران هاشمی، «گفتگوهای سازنده»^۲ در دوران اصلاحات و «گفتگوهای هسته‌ای»^۳ در دولت یازدهم نمونه‌های بارزی از سیاست تنش‌زدایی ایران بوده است، اما با وجود برخی موفقیت‌های مقطعی، هیچ‌گاه دستاوردهای پایداری به دست نیامده است.

۶-۱- انتظارات جامعه

پس از انتخابات تیرماه ۱۴۰۳، انتظارات فزاینده برگرفته از وضعیت معیشت، ناترازی انرژی، تغییرات اقلیمی، گشت ارشاد، صندوق‌های بازنشستگی، بیکاری، کسری بودجه و غیره چالش‌هایی را برای دولت چهاردهم ایجاد کرد. اتفاقات منطقه خاورمیانه ناشی از بحران غزه و جنگ ۱۲ روزه ایران و رژیم اسرائیل نیز مزید بر علت شد. دولت پزشکیان برای رفع مشکلات اقتصادی و معیشتی مردم می‌تواند به بازکردن گره تعامل با غرب مبادرت ورزد (اطلاعات، ۱۴۰۳/۴/۱۸: ۲).

تحلیل جریان مشکل: می‌توان گفت در یک تحلیل کلی و در سطح کلان مهمترین علت واگرایی در روابط خارجی ایران و اتحادیه اروپا تعارضات هویتی و ایدئولوژیک می‌باشد. در بین مسائل مختلف، پرونده هسته‌ای ایران یکی از اصلی‌ترین متغیرها در تصلب روابط جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اروپاست. کشورهای غربی معتقدند اگر جمهوری اسلامی قابلیت‌های خود

^۱. Critical Dialogues

^۲. Constructive Dialogues

^۳. Nuclear Dialogues

را در حوزه هسته‌ای ارتقاء دهد، انگیزه لازم برای گریز هسته‌ای را فراهم خواهد کرد. اروپا گزینه تحریم را در حل این مسئله مؤثرتر و کم‌هزینه‌تر می‌داند. تحریم‌های بین‌المللی به‌ویژه تحریم‌های ایالات متحده آمریکا از آبان ماه ۱۳۹۷ علیه ایران در زمره بی‌سابقه‌ترین تحریم‌ها بوده است. در شرایط کنونی می‌توان از طریق همکاری با قدرتهای تاثیرگذار در جهت همکاریهای اقتصادی و فناوری اقدام کرد.

اغلب رویدادهای کنونی مانند بحران اوکراین و حمایت ایران از روسیه، تقویت جریانات راست‌گرا در اروپا، گرایش اروپا به قدرت سخت، جنگ غزه و تضعیف محور مقاومت، سیاست فشار حداکثری ترامپ در دوره دوم و مشکلات معیشتی و اقتصادی، در حال حاضر آثار زیادی در قالب جریان مشکل داشته است. از طرفی تعداد کمی از رویدادهای کنونی نیز مانند مسئله پناهندگی و مهاجرت و رقابت اروپا با چین تا حدی شرایط مثبتی را در قالب فرصت برای ایران در بر داشته است. در خصوص بازخورد سیاست‌های گذشته نیز باید گفت تجربه تاریخی روابط دو طرف در سال‌های گذشته نشان داده است که جهت‌گیری‌های سال‌های گذشته ایران در گسترش روابط با اروپا نتایج رضایت‌بخشی را در پی نداشته و در مجموع امید به بهبود پایدار را در روابط دو طرف کاهش داده است.

جدول شماره ۳: تحلیل مضمون جریان مشکل

کد محوری	کد سازمان دهنده	کد باز	نمونه داده
جریان مشکل	مشکلات ایران	تحریم‌ها	اتحادیه اروپا از سال ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۳ شدیدترین تحریم‌ها را علیه ایران، تحمیل کرده است (Fiedler, 2016: 23).
		همراهی اروپا با آمریکا	اتحادیه اروپا غالباً در موضوعات مختلف در قالب سیاست تقابل با ایران و همراهی با آمریکا واکنش نشان داده است (Cronberg, 2017: 250).
		حمایت اروپا از اسرائیل	جمهوری اسلامی ایران همواره از معیارهای دوگانه و اقدامات اتحادیه اروپا در حمایت از اسرائیل انتقاد می‌کند (قربانی سپهر و ابراهیمی، ۱۴۰۱: ۸۷)
	مشکلات اروپا	مسئله هسته‌ای	تدوین استراتژی اتحادیه اروپا در قبال ایران با مسئله هسته‌ای گره خورده است (EU Statement at the General Debate, September 2024: 3).

ادعای نقض حقوق بشر همیشه در روابط سیاسی ایران و اتحادیه اروپا تأثیر منفی داشته است (آقای و رضایی، ۱۴۰۲: ۷).	مسئله حقوق بشر		
اتحادیه اروپا از اوایل انقلاب به دلیل ادعای حمایت ایران از تروریسم انتقاد کرده است (رحمتی و همکاران، ۱۴۰۰: ۸۶).	تروریسم		
اتحادیه اروپا جمهوری اسلامی را متهم می‌کند که در روند صلح خاورمیانه اختلال ایجاد می‌کند (رحمتی و همکاران، ۱۴۰۰: ۸۶).	اخلال در روند صلح خاورمیانه		
ادعای کمک نظامی ایران به روسیه در جنگ با اوکراین به خصوص ارسال پهباد، یکی از تهدیدات جدی برای اروپا قلمداد می‌شود (Alcaro, 2024: 106).	حمایت ایران از روسیه در بحران اوکراین		
ایران برای رهایی از رکود چند سال گذشته و حرکت در مسیر توسعه به تکنولوژی و سرمایه‌گذاری اروپا نیاز دارد (سلطانی‌نژاد و شاپوری، ۱۳۹۵: ۱۷۰).	نیازهای تکنولوژیک و اقتصادی		
یکی از انگیزه‌های ایران برای برقراری رابطه با اروپا استفاده از قدرت و نفوذ بالای آن در مجامع سیاسی و اقتصادی جهان مانند شورای امنیت، بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول و سازمان تجارت جهانی است (بیات، ۱۳۹۷: ۸۴).	استفاده از نفوذ اروپا در مجامع بین‌المللی		
ایران در برابر فشارهای آمریکا می‌تواند از روابط با اتحادیه اروپا استفاده کند (گوهری مقدم و سرهنگ‌پور، ۱۳۹۵: ۶۵).	استفاده از نفوذ اروپا در برابر آمریکا	نیازهای ایران به اتحادیه اروپا	
مسئله پناهندگان مرتبط با موضوع صلح و ثبات منطقه خاورمیانه یکی از دغدغه‌های اتحادیه اروپاست (صالحی، ۱۴۰۱: ۲۴ و ۲۵).	بحران پناهندگان		
تغییر در سیاست‌های اروپایی به سمت راست‌گرایی افراطی ممکن است باعث افزایش فشار به ایران در موضوع هسته‌ای شوند (مفتح، ۱۴۰۳: ۳).	تغییر در سیاست‌های اروپای		
به زعم اروپا ایران مستقیماً در تهدید روسیه علیه اروپا در جریان بحران اوکراین مشارکت دارد (https://www.consilium.europa.eu.2024/4/14: 3).	بحران اوکراین		

در فرآیند تشدید تنش‌ها میان ایران و «محور مقاومت» با رژیم اسرائیل و متحدانش، اروپایی‌ها جانب رژیم اسرائیل را گرفته‌اند و احتمالاً دیپلماسی با دولت جدید پزشکین دچار مشکل می‌شود (Mahjoob, 2025: 1).	جنگ غزه		
طبق گفته عابدینی (استاد دانشگاه)، ترامپ می‌تواند برای ایران خطرساز و در عین حال فرصتی استثنائی باشد (خبر آنلاین، ۱۴۰۳/۹/۱۰: ۲)	پیروزی ترامپ		
قدرت اقتصادی چین یکی از مسائل راهبردی اتحادیه اروپا است. ایران می‌تواند از این رقابت اقتصادی بهره‌برداری کند (مسعودی، ۱۴۰۰: ۱۴).	قدرت‌یابی چین		
اروپا در پی هوشمندسازی قدرت، به ویژه در خاورمیانه است. به زعم اروپا، سیاست‌های ایران در جهت تقویت محور مقاومت و همکاری با روسیه و چین در منطقه می‌تواند به تقابل با اروپا بیانجامد (Naeini & Kaunert, 2025: 666).	هوشمندسازی قدرت اروپا		
ایدئولوژی انقلاب اسلامی در تضاد با هویت لیبرال-سکولار اتحادیه اروپا، سبب نگرش‌های متعارض به موضوعات حقوق بشر، تروریسم و مسائل دیگر شده و زمینه‌های واگرایی را ایجاد کرده است (رحمتی و همکاران، ۱۴۰۰: ۷۷).	تعارضات هویتی و ایدئولوژیکی	عوامل ایدئولوژیکی	
سیاست تنش‌زدایی دولت اصلاحات و تعامل سازنده در دولت یازدهم بهبود روابط با اتحادیه اروپا را به دنبال داشت (نادری، ۱۳۹۴: ۸۵).	بازخوردهای مثبت	بازخورد سیاست‌های قبلی	
گفتگوهای انتقادی، سازنده و هسته‌ای با وجود برخی موفقیت‌های مقطعی هیچ‌گاه دستاورد پایداری نداشته است (رستمی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۴۶).	بازخوردهای منفی و غلبه آن		
اولین و مهمترین انتظار مردم از دولت چهاردهم رفع مشکلات و محدودیت‌های اقتصادی و معیشتی مردم است. بنابراین بازکردن گره تعامل با کشورهای غربی از موضوعات مهم دولت چهاردهم قلمداد می‌شود (اطلاعات، ۱۴۰۳/۴/۱۸: ۲).	مطالبات اقتصادی و معیشتی	انتظارات جامعه	

۲- جریان سیاستی

در این قسمت به راه‌حل‌ها، ایده‌ها و گرایش‌های اصلی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و همچنین گروه‌های اصلی تصمیم‌گیرنده و تاثیرگذار بر تصمیم‌گیری و در پایان این مبحث به نهادهای تاثیرگذار بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، می‌پردازیم.

۲-۱- راه‌حل‌ها و ایده‌ها

به طور کلی می‌توان راه‌حل‌ها، ایده‌ها و نگرش‌های سیاسی در نظام سیاسی ایران را در خصوص رابطه با غرب به دو دسته کلان تقسیم کرد: دسته اول معتقد به سیاست نگاه به شرق در سطح خارجی و تکیه بر توان داخل بر پایه اقتصاد مقاومتی است و همچنین به سیاست تقابلی در برابر قدرت‌های غربی مسلط بر نظام بین‌الملل تاکید دارد (برزگر، ۱۳۹۹: ۳۸). در سوی دیگر دسته دوم بر تعامل و عادی‌سازی روابط با نظام بین‌الملل تاکید دارد و مسیر اصلی حرکت دولت‌های سازندگی، اصلاحات و اعتدال می‌باشد (کیانی، ۱۴۰۱: ۲۰۰).

۲-۲- جوامع سیاستی

در موضوع سیاست خارجی ایران به خصوص در مورد اروپا دو گفتمان اصلی تاثیرگذار بر سیاست ایران به طور کلی وجود دارد: یک گفتمان که به گفتمان آرمان‌گرایی، انقلابی و یا اصول‌گرایی معروف است. این گفتمان معتقد است که غرب از طریق سیاست توسعه به دنبال سلطه بر ایران است و توسعه صرفاً در بستر بومی و درون‌زا قابل تحقق است. در برابر این گفتمان، گفتمان دیگری وجود دارد که توسعه را امری برون‌زا و تحقق آن را در گرو تنش‌زدایی با غرب و دست کم اروپا می‌داند. این گفتمان همان گفتمان اصلاح‌طلب، واقع‌گرا یا اعتدال‌گرا است (مشیرزاده، ۱۳۹۷: ۵۶).

۲-۳- نهادهای تصمیم‌گیری

منوچهر محمدی به ۷ مرجع مهم در ساختار قانونی تصمیم‌گیری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی اشاره دارد که عبارتند از: مقام رهبری که عالی‌ترین مقام تصمیم‌گیری در نظام جمهوری اسلامی ایران است، رئیس‌جمهور، هیات دولت، مجلس شورای اسلامی، شورای عالی امنیت ملی، شورای نگهبان و وزارت امور خارجه. (محمدی، ۱۳۷۷: ۹۸).

تحلیل جریان سیاستی: در سطح تصمیم‌گیری و اجرای سیاست خارجی همواره ایده و راه‌حل تعامل با کشورهای مختلف برای تامین منافع ملی وجود داشته و هم در قانون اساسی و در سطح گروه‌ها و نهادهای مؤثر در سیاست خارجی جمهوری اسلامی مطرح بوده است. نکته قابل توجه اینکه به دلیل تعارضات ایدئولوژیک و هویتی، سیاست‌گرانش به شرق نسبت به سیاست تعامل با غرب در سیاست خارجی جمهوری اسلامی اولویت یافته و در مجموع توازن منطقی و معقولی در این زمینه برقرار نشده و اجماعی در بین جناح‌ها و گروه‌های مختلف سیاسی حاصل نیامده است. راهبردهای کلان ملی متفاوت روسای جمهور ایران به اجرای سیاست خارجی متفاوت منجر شده است. تفاوت این گفتمان‌ها باعث عدم استفاده مؤثر و مطلوب از ابزار سیاست خارجی در جهت تحقق اهداف ملی شده است. اما آنچه در خصوص سیاست خارجی پزشک‌پسندان می‌توان گفت اینکه رویکرد تعاملی در دولت وفای مورد اهتمام است.

جدول شماره ۴: تحلیل مضمون جریان سیاستی

کد محوری	کد سازمان دهنده	کد باز	نمونه داده
جریان سیاستی	راه‌حل‌ها و ایده‌ها	تعامل با غرب	دسته‌ای بر تعامل و عادی‌سازی روابط با نظام بین‌الملل تاکید دارد و مسیر اصلی حرکت دولت‌های سازندگی، اصلاحات و اعتدال می‌باشد (کیانی، ۱۴۰۱: ۲۰۰).
		نگاه به شرق	دسته‌ای معتقد به سیاست نگاه به شرق و تکیه بر توان داخل بر پایه اقتصاد مقاومتی است و به سیاست تقابلی در برابر غرب تاکید دارد (برزگر، ۱۳۹۹: ۳۸).
	جوامع سیاستی	اصلاح طلبان	این گفتمان بر تعامل و عادی‌سازی روابط با نظام بین‌الملل تاکید دارد، مسیر اصلی حرکت دولت سازندگی، اصلاحات و اعتدال است (کیانی، ۱۴۰۱: ۲۰۰).
		اصول‌گرایان	این گفتمان بر استقلال‌طلبی، عدالت‌جویی و مقاومت تاکید دارد (مشیرزاده، ۱۳۹۷: ۵۳).
	نهادهای تصمیم‌گیری	هفت مرجع اصلی	مراجع تصمیم‌گیری سیاست خارجی عبارتند از: مقام رهبری که عالی‌ترین مقام تصمیم‌گیری در نظام جمهوری اسلامی ایران است، رئیس‌جمهور، هیات دولت، مجلس شورای اسلامی، شورای عالی امنیت ملی، شورای نگهبان و وزارت امور خارجه (محمدی، ۱۳۷۷: ۹۸).

منبع: یافته‌های پژوهش

۳- جریان سیاسی

جریان سیاسی طبق مدل نظری کینگدان شامل موارد زیر است که به آن‌ها می‌پردازیم.

۳-۱- گرایش‌های ملی

یکی از محورهای اصلی کارزار انتخاباتی مسعود پزشکیان در انتخابات چهاردهم ریاست جمهوری، تغییر سیاست خارجی ایران و برطرف کردن تحریم‌ها بود که این خود مستلزم کاهش تنش با غرب به‌ویژه آمریکاست. بدین ترتیب، انتخاب پزشکیان می‌تواند به منزله تمایل مردم ایران به تغییر شرایط اقتصادی کنونی در نظر گرفته شود (Toossi, 2024: 26).

۳-۲- رسانه‌ها

نتایج یک تحقیق پیرامون عوامل مؤثر بر رفتارهای انتخاباتی مردم در چهاردهمین دوره انتخابات ریاست جمهوری ایران نشان می‌دهد شبکه اینستاگرام در پیروزی پزشکیان نقش مهمی داشته است. اما نکته جالب‌تر از آن، نقش پررنگ شبکه‌های اجتماعی داخلی بوده که سهم آن ۳۹ درصد است. نقش تلگرام، توئیتر و یوتیوب در مقایسه با اینستاگرام و شبکه‌های اجتماعی داخلی اندک بوده است (پایگاه اطلاع‌رسانی و خبری جماران، ۱۴۰۳/۹/۲۰: ۴).

۳-۳- انتخابات

پزشکیان با ۱۶ میلیون و ۳۸۴ هزار و ۴۰۳ رای به عنوان رئیس جمهور در انتخابات تیرماه ۱۴۰۳ انتخاب شد. او در جریان انتخابات تنها نامزد اصلاح‌طلبان بود و با ۳ کاندیدای اصول‌گرا رقابت می‌کرد. تغییر نخبگان سیاسی در جریان انتخابات ریاست جمهوری ۱۴۰۳ بر محیط سیاستگذاری خارجی ایران تاثیر گذاشت. پزشکیان به گفته خود با برنامه «اصلاحات»، «تقویت وفاق ملی» و «تعامل سازنده با جهان» وارد کارزار انتخابات شد و به دنبال ایجاد تعادل در روابط با همه کشورها، منطبق با منافع ملی می‌باشد. او در خصوص روابط با اروپا گفت: با وجود بدعهدی‌ها، ما آماده برگزاری گفتگوهای سازنده با کشورهای اروپایی هستیم (Mamedov, 2024: 2).

۳-۴- تغییرات مدیریتی

پزشکیان متعهد شد که نخبه‌ترین و جهانی‌گراترین دیپلمات‌های ایران را برای اجرای برنامه‌های سیاست خارجی‌اش به کار بگیرد (فرارو، ۱۴۰۳/۴/۱۸: ۱). انتخاب محمدرضا عارف، معاون اول ریاست جمهوری خاتمی به عنوان معاون اول پزشکیان نشان‌دهنده رویکرد

اصلاح طلبانه این دولت بود. استیضاح عبدالناصر همتی، وزیر اقتصاد دولت، چالشی برای دولت پزشکیان بود، اما می‌توان گفت که در مجموع تاثیر قابل توجهی بر کلیت برنامه‌های سیاست خارجی پزشکیان نداشته است. پزشکیان همچنین دیپلمات حرفه‌ای همچون عباس عراقچی را به عنوان وزیر امور خارجه را به کار گرفت که از پرسابقه‌ترین دیپلمات‌های حال حاضر ایران است و از حمایت نهادهای حاکمیتی برخوردار است.

۵-۳- مجلس

سه جریان در مجلس دوازدهم شورای اسلامی وجود دارد. جریان نخست، جریان مرتبط با اصولگرای میانه‌رو، جریان دوم، جریان مرتبط با جبهه پایداری و جریان سوم یا فراکسیون اقلیت که گرایش اصلاح طلبانه و یا مستقل دارند. اکثریت مجلس با دولت از لحاظ سیاسی هماهنگ نیستند، هرچند با توجه به گفته‌های نمایندگان، مجلس دوازدهم آمادگی کاملی برای تعامل مناسب با دولت چهاردهم دارد (خبرگزاری مهر، ۱۴۰۳/۴/۲۰: ۱). تایید تمامی وزرای پیشنهادی پزشکیان در مجلس شورای اسلامی در همین راستا قابل ارزیابی است.

تحلیل جریان سیاسی: طبق مدل نظری کینگدان تغییر نخبگان در سطح دولت یا مجلس عملاً موتور محرکه تغییرات سیاستی است. در جریان انتخابات تابستان ۱۴۰۳ در اثر تمایل گسترده مردم به تغییر و اصلاح در سیاست خارجی برای حل مشکلات اقتصادی، تغییرات مدیریتی در سطح قوه مجریه با انتخاب پزشکیان به عنوان رئیس جمهور نیز صورت گرفت و امید به تغییر در سیاست خارجی برای حل مشکلات ناشی از تحریم افزایش یافت.

جدول شماره ۵: تحلیل مضمون جریان سیاسی

کد محوری	کد سازمان دهنده	کد باز	نمونه داده
جریان سیاسی	گرایش‌های ملی	گرایش به تغییر و اصلاحات	یکی از محورهای اصلی کارزار انتخاباتی پزشکيان، تغيير سياست خارجي و برطرف کردن تحریم‌ها بود. انتخاب او می‌تواند به منزله تمایل مردم ایران به تغییر شرایط اقتصادی کنونی در نظر گرفته شود (Toossi, 2024: 26).
	رسانه‌ها	رسانه‌ها و فضای مجازی	شبکه اینستاگرام در پیروزی پزشکيان نقش داشته است. اما نکته مهمتر، نقش پررنگ شبکه‌های اجتماعی داخلی بوده که سهم آن ۳۹ درصد است. نقش یوتیوب، تلگرام و توئیتر در مقایسه با اینستاگرام و شبکه‌های اجتماعی داخلی اندک است (پایگاه اطلاع‌رسانی و خبری جماران، ۱۴۰۳/۹/۲۰: ۴).
	انتخابات	پیروزی جریان اصلاحات	پزشکيان با ۱۶ میلیون و ۳۸۴ هزار و ۴۰۳ رای ۱۴۰۳ به عنوان تنها نامزد مورد حمایت اطلاع طلبان در انتخابات ریاست جمهوری تیرماه ۱۴۰۳ به پیروزی رسید.
	تغییرات مدیریتی	انتخاب عارف	انتخاب عارف، معاون اول ریاست جمهوری خاتمی به عنوان معاون اول پزشکيان نشان‌دهنده رویکرد اصلاح‌طلبانه این دولت بود.
		انتصاب دیپلمات‌های نخبه و جهانی‌گرا	پزشکيان، متعهد شده است که نخبه‌ترین و جهانی‌گراترین دیپلمات‌های ایران مانند عراقچی را برای اجرای برنامه‌های خارجی‌اش به کار بگیرد (فرارو، ۱۴۰۳/۴/۱۸: ۲).
	مجلس	غلبه اصول‌گرایان	مجلس دوازدهم بر اساس اقلیت اصلاح‌طلب و تکثرگرایی اصول‌گرایان تشکیل شده است (اعتماد آنلاین، ۱۴۰۲/۱۲/۱۷: ۱).
		تعامل مجلس با دولت	با توجه به گفته‌های نمایندگان، مجلس دوازدهم آمادگی کاملی برای تعامل مناسب با دولت چهاردهم دارد و تأیید تمامی وزرای پیشنهادی پزشکيان در همین راستا ارزیابی می‌شود (خبرگزاری مهر، ۱۴۰۳/۴/۲۰: ۱).

منبع: یافته‌های پژوهش

۴- پنجره سیاستی

موارد مهم در پنجره سیاستی بر اساس مدل کیندان به شرح زیر توضیح داده می‌شود.

۴-۱- پیوند سه جریان

پنجره سیاستی در موضوع مورد بررسی بر اساس مدل نظری کینگدان از نوع قابل پیش‌بینی می‌باشد که در دوره‌های انتخاباتی بروز پیدا می‌کند. همچنین نوع پنجره مربوط به تغییر در جریان سیاسی است که با بروز مشکلات صورت گرفته است. در واقع نوعی همگرایی بین سه جریان ذکر شده یعنی جریان مشکل، جریان سیاستی و جریان سیاسی شکل گرفته است. مشکلات به‌ویژه مشکلات اقتصادی ناشی از تحریم‌ها به راه‌حل تعامل با غرب برای حل حداقل بخشی از مشکل گره خورده و جریانات سیاسی تحت حمایت مردم در قالب جریان اصلاحات برای مدیریت تغییرات و تحولات قدرت را در دست گرفته است. رئیس‌جمهور پزشکیان تاکید کرده است که دولت در نهایت سیاست خارجی را در چارچوب استراتژی کلان نظام پیش خواهد برد. هرچند تغییرات در قالب این سیاست کلان بی‌سابقه نبوده و دور از انتظار نیست.

یکی از اولویت‌های کلیدی دولت چهاردهم، کاهش تحریم‌های اقتصادی سنگین ایالات متحده است. پزشکیان، در یادداشتی تحت عنوان «پیام من به جهان جدید» در روزنامه «تهران‌تایمز» رویکرد خود را در ارتباط با سیاست خارجی ایران تشریح کرد. شاید مهم‌ترین نمود تغییر در سیاست خارجی دولت پزشکیان سیاست توازن‌گرایی در روابط با شرق و غرب باشد (صالحی، ۱۴۰۳/۴/۲۴: ۵).

نکته مهم در خصوص عملی شدن تغییر در سیاست خارجی کشور در قبال اتحادیه اروپا فراهم شدن بستر لازم برای آغاز و پیشبرد مذاکرات ایران با تروئیکای اروپایی است. روابط میان ایران با فرانسه، انگلیس و آلمان در سه سال گذشته متأثر از دو جنگ اوکراین و غزه؛ چالش‌هایی را تجربه کرده است.

۴-۲- کارآفرینان سیاستی

رایزنی با سیاستمداران کلیدی و بکارگیری منابع، بخشی از روندی است که کینگدان بر آن تاکید داشته است. تلاش‌های ظریف در ابتدای تشکیل دولت پزشکیان در همین راستا قابل بررسی می‌باشد. ظریف، مشاور راهبردی سابق رئیس‌جمهور، در ۱۳ آذرماه ۱۴۰۳ در مقاله‌ای

تحت عنوان «ایران مسیر صلح را چگونه می‌بیند؟» در نشریه «فارین افرز» به تغییر و انعطاف‌پذیری سیاست خارجی ایران اشاره می‌کند و بر اهمیت دیپلماسی و روابط متوازن با همسایگان و قدرت‌های جهانی تاکید دارد. ظریف گفت: پزشک‌های تمایل دارد تا به‌طور سازنده با غرب در تعامل باشد. دولت او برای مدیریت تنش‌ها با ایالات متحده نیز آماده است (Foreign Affairs, Dec. 4, 2024: 2). عراقچی وزیر امور خارجه در مصاحبه با اسکای نیوز می‌گوید: منطق توافق هسته‌ای اعتمادسازی در برنامه هسته‌ای ما در ازای لغو تحریم‌هاست. البته ما به زبان احترام و نه زبان تهدید پاسخ می‌دهیم. ما این را در گذشته ثابت کرده ایم، همان زمانی که مذاکرات برجام را آغاز کردیم و به یک نتیجه و توافق رسیدیم (مصاحبه با عراقچی، ۱۴۰۳/۱۱/۸). تخت‌روانچی نیز در مصاحبه با ایسنا گفت: ما اکنون با کشورهای اروپایی مذاکره می‌کنیم و ایران و اروپا به پیشبرد مذاکرات تمایل دارند (مصاحبه با تخت‌روانچی، ۱۴۰۳/۱۲/۱: ۲). او همچنین در مصاحبه با ایرنا درباره اراده اروپایی‌ها برای بازگشت به میز مذاکره و توسل به دیپلماسی گفت: از ابتدای شروع گفتگوهای ما و آمریکا، اروپایی‌ها را کاملاً در جریان روند جاری قرار دادیم و مشورت‌های مستمری با آن‌ها داشتیم. پس از هر دور مذاکرات در سطح سفرا، آن‌ها را در جریان قرار می‌دهیم (مصاحبه با تخت‌روانچی، ۱۴۰۴/۲/۳۰: ۲).

مهدی سنایی، مشاور سیاسی رئیس‌جمهور، که می‌توان از او به عنوان یکی از کارآفرینان سیاستی یاد کرد نیز در خصوص رابطه با اروپا معتقد است: رابطه با اروپا برای حل مشکلات اقتصادی و رفع مشکل تحریم از اهمیت بالایی برخوردار است (جریان مشکل). هرچند ایشان نسبت به آینده روابط امید چندانی ندارد و روابط ایران و اروپا را تابعی از رابطه با آمریکا می‌داند. او همچنین جنگ اوکراین و جنگ غزه را از رویدادهای قانونی بسیار اثرگذار بر روابط ایران و اروپا ارزیابی می‌کند که باعث امنیتی‌شدن آن گردیده است (مصاحبه با مهدی سنایی، ۱۴۰۴/۴/۱۹). سید جلال دهقانی فیروزآبادی، از تحلیلگران حوزه سیاست خارجی و روابط بین‌الملل، بر این باور است که مذاکره با غرب و از جمله اروپا برای تامین دست کم کف منافع ملی یعنی رفع تحریم‌ها باید ادامه پیدا کند. او البته معتقد است که جمهوری اسلامی ایران باید با حداکثر اقتدار و نه تحت هر شرایطی و به هر قیمتی وارد مذاکره شود و از طریق ورود به دو ریل موازی مذاکراتی با آمریکا و اروپا منافع خود را تامین نماید (مصاحبه با سید جلال دهقانی فیروزآبادی، ۱۴۰۴/۴/۱۸). سید محمد کاظم سجادیپور، مشاور وزیر امور خارجه، نیز با تاکید بر نگاه متوازن و چندقدری در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، معتقد است هرچند آمریکا نگاه سطح

پایینی به اروپا دارد، اما در مناسبات استراتژیک باید اهمیت خاصی برای اروپا قائل بود. هرچند او نیز چالش‌های امنیتی اروپا ناشی از جنگ اوکراین و تاحدی جنگ غزه را از عوامل اثرگذار بر روابط اروپا با ایران می‌داند (مصاحبه با سیدمحمدکاظم سجادیپور، ۱۴۰۴/۴/۱۷).

۳-۴- حمایت سیاسی

در این قسمت به اجماع سیاسی داخلی، حمایت مردمی یا افکار عمومی از تغییر و حمایت رهبری به عنوان کلیدی‌ترین عوامل حمایتی تاثیرگذار بر هرگونه تغییر در سیاست خارجی ایران در قبال اتحادیه اروپا می‌پردازیم. یک عامل مهم در پیشبرد یک سیاست اجماع بین نهادهای حاکمیتی است. اکنون نوعی همگرایی بین نخبگان سیاسی وجود دارد که کشور نیاز به نوعی توافق و کاهش تنش‌ها برای آینده دارد (خبر آنلاین، ۱۴۰۳/۹/۱۰، ۲). دولت چهاردهم نیز، به دنبال اجماع‌سازی از طریق تشکیل دولت وفاق ملی است (دیپلماسی ایرانی، ۱۴۰۳/۶/۱۳: ۳).

مشارکت ۵۰ درصدی مردم در دور دوم انتخابات ریاست جمهوری نشان دهنده حمایت ایران از سیاست‌های اصلاح‌طلبانه ریاست جمهوری شامل تعامل سازنده با غرب و کاهش تحریم است (اقتصاد نیوز، ۱۴۰۳/۴/۲۴: ۲). مقام معظم رهبری نیز در مراسم تنفیذ فرمودند: انگیزه مخالفت با برخی کشورهای اروپایی را نداریم، اما آن‌ها با ما خوب برخورد نکردند (دیپلماسی ایرانی، ۱۴۰۳/۵/۷: ۳). بنابراین علیرغم بی‌اعتمادی، به دلیل سابقه منفی و بدعهدی اروپایی‌ها در مجموع مخالفت با مذاکره و توسعه روابط با اروپا در اندیشه مقام معظم رهبری جایگاهی ندارد.

تحلیل پنجره سیاستی: در مقایسه تطبیقی با دولت‌های قبل از دولت پزشکیان باید گفت تکرار تجربه دولت‌های اصلاح‌طلب در دولت جدید کاملاً محتمل به نظر می‌رسد. تغییر در سیاست خارجی دولت‌های رفسنجانی، خاتمی و روحانی و اکنون پزشکیان عمدتاً حاصل تغییر در جریان سوم یعنی جریان سیاسی بوده است. اما در دولت‌های اصولگرا مانند دولت احمدی‌نژاد و دولت رئیسی، جریان سیاسی با تاکید بر سیاست نگاه به شرق، روابط بیشتر با غرب و اروپا به حاشیه رانده شد. بنابراین می‌توان گفت جریان اول (جریان مشکل) و جریان دوم (جریان سیاستی) در همه دولت‌های قبل اعم از اصول‌گرا و اصلاح‌طلب به طور نسبی و با شدت و ضعف‌هایی وجود داشته، اما تغییر در سیاست خارجی با استفاده از مدل کینگدان همواره معلول تغییر در جریان سیاسی و تغییرات مدیریتی در سطح نخبگان بوده است. بر این اساس می‌توان قابلیت تحلیل مدل نظری کینگدان را در این زمینه با تحلیل گفتمان (های سیاسی) مقایسه کرد. غلبه جریان سیاسی و

تغییرات مدیریتی ناشی از آن در مدل کینگدان مانند غلبه گفتمان سیاسی خاص در نظریه تحلیل گفتمان می‌باشد. مقایسه دولت‌های مختلف در جدول زیر نشان داده شده است:

جدول شماره ۶: جریان‌های سه‌گانه در دولت‌های مختلف

دولت‌ها	جریان مشکل	جریان سیاستی	جریان سیاسی	برونداد
دولت احمدی‌نژاد	فعال	راهبرد نگاه به شرق	گفتمان اصول‌گرایی	تیرگی روابط
دولت روحانی	فعال	تعامل با غرب	گفتمان اعتدال	بهبود روابط
دولت رئیسی	فعال	راهبرد نگاه به شرق	گفتمان اصول‌گرایی	تیرگی روابط
دولت پزشکیان	فعال	تعامل با غرب	گفتمان وفاق	احتمال بهبود روابط

منبع: یافته‌های پژوهش

در واقع مشکلات اقتصادی و معیشتی که به نوبه خود ناشی از تحریم‌های بین‌المللی غرب علیه ایران بود، در قالب جریان مشکل باعث شد تا ایده و یا راه‌حل تعامل با غرب به عنوان یکی از راهبردهای سیاست خارجی برای حل مشکل تحریم‌ها در جریان سیاستی غلبه پیدا کند. درنهایت گرایش عمومی به تغییر و اصلاح سیاست خارجی برای حل مشکلات در قالب جریان سیاسی بروز پیدا کرد و نتیجه آن تمایل به جریان اصلاح‌طلبی و انتخاب پزشکیان به عنوان رئیس‌جمهور بود. با پیوند سه جریان، پنجره سیاستی جهت تعامل و بهبود روابط با غرب شامل اتحادیه اروپا باز گردید. در این مرحله کارآفرینان سیاستی در حوزه دیپلماسی از جمله عراقچی در دولت جدید به کار گرفته شدند و از طریق رایزنی، مقدمات تغییر سیاست خارجی از طریق جلب حمایت در سطح مردمی و نخبگان فراهم گردید. گفتمان «وفاق ملی» در چنین شرایطی برای تحقق اجماع ملی و نخبگانی مطرح گردید و رهبری نیز به عنوان نهاد اصلی تصمیم‌گیری سیاست خارجی حمایت خود را از سیاست جدید دولت اعلام نمودند. در حال حاضر گفتگوهای هسته‌ای با تروئیکا اروپایی به کندی در جریان است. هرچند پس از تجاوز نظامی ۱۲ روزه رژیم اسرائیل به ایران، موانع و چالش‌ها در مقایسه با فرصت‌ها بیشتر بوده است. به نظر نویسندگان همانطور که در تجربه‌های قبلی دولت‌های اصلاح‌طلب و اعتدال‌گرا برخی از همین موانع، باعث گردید تا بهبود روابط به صورت پایدار محقق نشود، در تجربه فعلی نیز سایه موانع و چالش‌ها سنگین و گسترده است.

جدول شماره ۷: تحلیل مضمون پنجره سیاستی

کد محوری	کد سازمان دهنده	کد باز	نمونه داده
پنجره سیاستی	پیوند سه جریان	تاکید بر عادی سازی روابط با جهان	«تا تحریم‌های ظالمانه برداشته نشود، آرام نخواهم نشست. ما می‌خواهیم روابط خود را با جهان عادی سازی کنیم.» (دیپلماسی ایرانی، ۱۳/۶/۱۴۰۳: ۲)
		طرح سیاست توازن گرایی	مهم‌ترین نمود تغییر در سیاست خارجی دولت پزشکیان، بازگشت به سیاست توازن گرایی در روابط با شرق و غرب است (صالحی، ۲۴/۴/۱۴۰۳: ۵).
		تاکید بر گفتگوها	رئیس جمهور از برگزاری گفتگوهای سازنده با کشورهای اروپایی سخن گفته است (Toossi, 2024: 26).
		از سرگیری گفتگوها	در حال حاضر گفت‌وگو میان نمایندگان وزرای خارجه ایران و چند کشور اروپایی در حال انجام است (ایرنا، ۱۳/۹/۱۴۰۳: ۱).
		رایزنی‌های سیاسی و پیگیری گفتگوها	عراقچی اعلام کرد: مذاکرات با سه کشور اروپایی ادامه می‌یابد (جوان آنلاین، ۸/۱۲/۱۴۰۳: ۱).
حمایت سیاسی	حمایت سیاسی	حمایت مردمی	مشارکت ۵۰ درصدی مردم در انتخابات ریاست جمهوری به معنای حمایت از سیاست‌های اصلاح طلبانه برای تغییر است (اقتصاد نیوز، ۲۴/۴/۱۴۰۳: ۲).
		اجماع سیاسی داخلی	در حال حاضر نوعی همگرایی بین نخبگان سیاسی وجود دارد که کشور نیاز به نوعی توافق و کاهش تنش‌ها دارد (خبر آنلاین، ۱۰/۹/۱۴۰۳: ۲).
		حمایت رهبری	رهبری فرمودند: انگیزه مخالفت با برخی کشورهای اروپایی را نداریم، اما آن‌ها با ما خوب برخورد نکردند (دیپلماسی ایرانی، ۷/۵/۱۴۰۳: ۳).

منبع: یافته‌های پژوهش

۵- فرصت‌ها

مدل کینگدان بحث فرصت‌ها و موانع در تغییرات سیاسی را نیز مد نظر داشته است. در اینجا به مهمترین فرصت‌ها و موانع موجود در موضوع تغییر در سیاست خارجی ایران در قبال اتحادیه اروپا پرداخته می‌شود: جدا شدن نسبی اتحادیه اروپا از سیاست‌های خاص ترامپ منجر به اتحاد بیشتر اروپا در مسائل سیاست بین‌الملل شده که یکی از آن‌ها می‌تواند مساله ایران باشد. از این‌رو باورپذیری این مهم از سوی سیاستمداران ایرانی فرصتی است که با تقویت گفت‌وگوهای اثربخش، بستری متفاوت برای کاهش تنش‌ها فراهم شود (Mahjoob, 2025: 5).

فرصت‌های ژئوپلیتیک و اقتصادی نیز بسیار حائز اهمیت است. ایران در موضوعاتی مانند امنیت انرژی، سرمایه‌گذاری، مسئله پناهندگان و صلح و ثبات در خاورمیانه دارای منافع مشترک با اتحادیه اروپا می‌باشد. اتحادیه اروپا نیز به دلیل انگیزه‌های گوناگون مانند توسعه روابط اقتصادی و انرژی و سرمایه‌گذاری در ایران، افزایش نفوذ در منطقه، مبارزه با تروریسم و افراط‌گرایی، جلوگیری از گسترش سلاح‌های هسته‌ای و ایجاد نظام چندجانبه‌گرایی در نظام بین‌الملل تلاش می‌کند تا روابط خود را با ایران گسترش دهد (Adebahr & Mittelhammer, 2024: 2).

بهبود فضای منطقه‌ای و روابط با کشورهای عربی منطقه در اثر سیاست همسایگی نیز از فرصت‌های دیگری است که می‌توان به آن اشاره کرد. وقتی برجام، امضا شد بستر منطقه‌ای پرتنش و نامساعد بود. از این رو، احیای برجام و هر توافق دیگری بدون بسترسازی منطقه‌ای مناسب تداوم و کارایی ندارد. (Farmanfarmaian, 2025: 3). در حال حاضر در نتیجه سیاست همسایگی، روابط ایران با کشورهای منطقه از جمله عربستان و امارات خوب است و حتی بحرین نیز روابط خود را با ایران عادی‌سازی کرده است (Mamedov, 2024: 3). کشورهای منطقه خلیج فارس بر راه‌حل دیپلماسی و مذاکره تاکید دارند. (Farmanfarmaian, 2025: 3).

جدول شماره ۸: تحلیل مضمون فرصت‌ها

کد محوری	کد سازمان دهنده	کد باز	نمونه داده
فرصت‌ها	فرصت‌های اقتصادی و ژئوپلیتیک	امنیت انرژی و ترانزیت	ایران به دلیل برخورداری از منابع عظیم انرژی و موقعیت ژئوپلیتیک یکی از بهترین مسیرهای انتقال انرژی از طریق مسیر زمینی ترکیه به اروپاست.

اروپا خواهان ثبات خاورمیانه است و ایران به عنوان کشوری باثبات، قدرتمند و بانفوذ برای اروپا اهمیت دارد.	امنیت منطقه‌ای		
اتحادیه اروپا به هدف رهایی از وابستگی به انرژی روسیه پس از بحران اوکراین به تنوع بخشی مبادی انرژی روی آورده است و ایران می‌تواند از این فرصت از طریق توسعه زیرساخت‌ها استفاده کند.	کاهش وابستگی به روسیه		
جدا شدن نسبی اتحادیه اروپا از سیاست‌های خاص ترامپ منجر به اتحاد بیشتر اروپا در مسائل مختلف سیاست بین‌الملل از جمله بحران اوکراین شده است.	واگرایی اروپا و آمریکا	فرصت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی	
وقتی برجام، امضا شد بستر منطقه‌ای و روابط ایران با کشورهای عربی منطقه پر تنش بود. احیای برجام و هر توافق دیگری بدون بسترسازی منطقه‌ای مناسب تداوم و کارایی ندارد و اکنون فضای منطقه در اثر سیاست همسایگی مساعد است.	بهبود فضای منطقه‌ای و سیاست همسایگی		

منبع: یافته‌های پژوهش

۶- موانع

مهمترین موانع موجود بر سر راه تغییر در سیاست خارجی ایران در قبال اتحادیه اروپا عبارتند از: بی‌اعتمادی متقابل بین ایران و اروپا که در سال‌های اخیر از گسترش و تعمیق روابط ایران با اتحادیه اروپا کاسته است (کیانی، ۱۴۰۱: ۱۹۵). بحران غزه یکی دیگر از موانع اساسی است. جنگ غزه، ایران و رژیم اسرائیل را چندنویت در وضعیت روبارویی مستقیم قرار داده و وضعیت پیچیده و بحرانی را در منطقه رقم زده است (Mahjoob, 2025:1). مانع دیگر بدون تردید بحران اوکراین است. روابط ایران با اروپا در جنگ اوکراین، وخامت بیشتری پیدا کرده است. تداوم بحران و به تبع آن ادعای حمایت ایران از روسیه چالش مهمی بر سر راه بهبود روابط دو طرف خواهد بود.

یکی از چالش‌های کلیدی پیش روی ایران، نحوه مذاکره بر سر یک توافق هسته‌ای جدید با قدرت‌های جهانی است. معادلات هسته‌ای و سیاسی از زمان توافق قبلی تغییرات قابل توجهی را شاهد بوده است. پیشرفت‌های هسته‌ای ایران قابل توجه بوده است (EU Statement at the Geneal Debate, September 2024: 3). مسائل حقوق بشری نیز مانند همیشه یکی از موانع محسوب می‌شود. تحریم‌های اقتصادی، فشارهای ایالات متحده آمریکا و وابستگی اروپا به آمریکا نیز مانع بسیار مهمی بر سر راه بهبود روابط است (Cronberg, 2017: 248).

مانع مهم دیگر ساختار بوروکراتیک اتحادیه اروپا برای پیشبرد پروسه تعامل با ایران است. هر نوع تعامل جدی با ایران مستلزم وجود ساختار رسمی سیاسی ایجادشده توسط مقامات اروپایی است (Alcaro, 2024: 100). اختلاف نظر بین دو طرف در خصوص موضوعاتی مانند تروریسم، تحولات خاورمیانه، به ویژه فلسطین و حقوق بشر از موانع گسترش روابط ایران و اتحادیه اروپا هستند (کیانی، ۱۴۰۱: ۲۱۲). و اما دوستی عمیق اروپا با رژیم اسرائیل در اثر نگرانی‌های مشترک آن‌ها از قدرت‌یابی ایران، مانع بسیار جدی در روابط ایران و اتحادیه اروپا به شمار می‌رود (کیانی، ۱۴۰۱: ۱۹۶). جنگ اخیر رژیم اسرائیل علیه ایران و حمایت اروپا از اسرائیل یک مانع جدی در راه بهبود روابط دو طرف می‌باشد. با وجود اینکه اروپایی‌ها همواره از گفتگو و مذاکره در ارتباط با مسئله هسته‌ای حرف می‌زنند، مواضع پنهانی و حتی آشکار آن‌ها در طول جنگ رژیم اسرائیل علیه ایران، نشان از حمایت آن‌ها از اقدامات نظامی رژیم اسرائیل داشته است (مشرق نیوز، ۱۴۰۴/۵/۵).

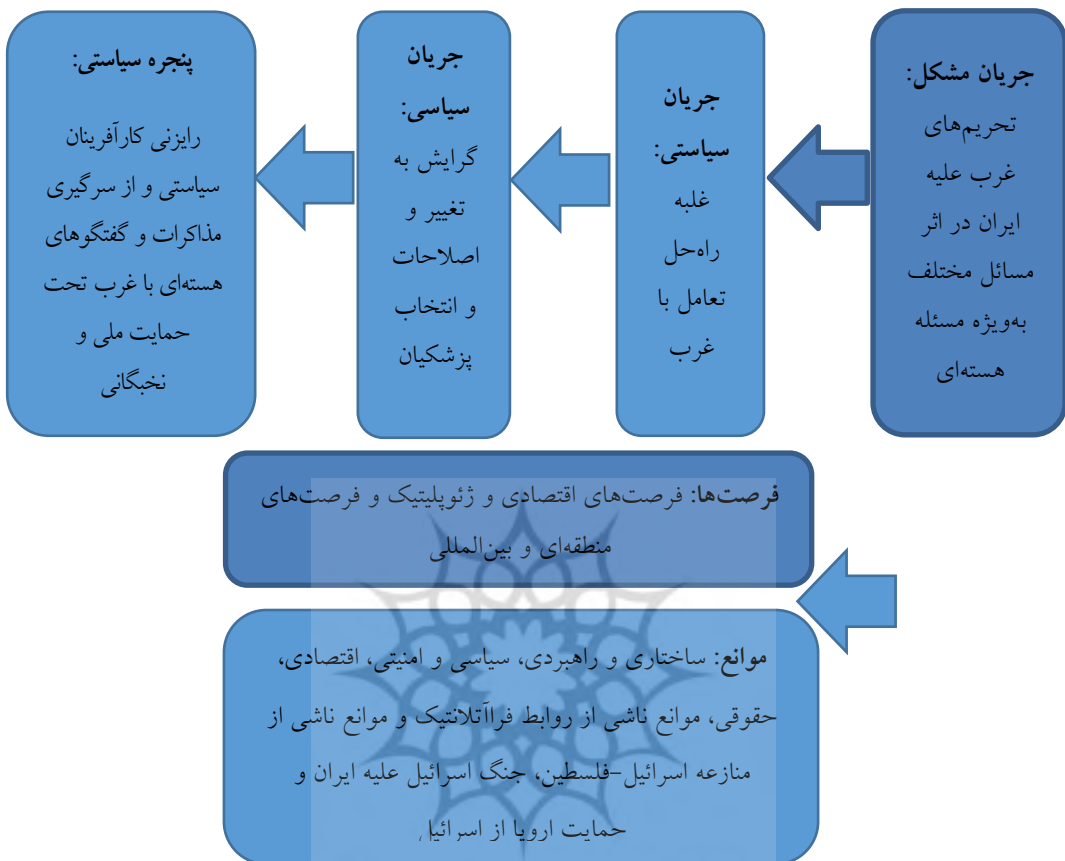
جدول شماره ۹: تحلیل مضمون موانع

کد محوری	کد سازمان دهنده	کد باز	نمونه داده
موانع	موانع ساختاری و راهبردی	اولویت گرایش به شرق	اولویت سیاست گرایش به شرق در سال‌های اخیر از گسترش و تعمیق روابط ایران با اتحادیه اروپا کاسته است (کیانی، ۱۴۰۱: ۱۹۵).
		موانع ساختاری اتحادیه	مانع دیگر ساختار بوروکراتیک و لجستیکی اتحادیه برای پیشبرد پروسه تعامل با ایران است. هر نوع تعامل با ایران مستلزم ساختار رسمی سیاسی ایجادشده توسط مقامات اروپایی است (Alcaro, 2024: 100).
		اختلاف نظر ایران و اروپا	اختلاف نظر بین دو طرف در خصوص موضوعاتی مانند تروریسم، تحولات خاورمیانه، به ویژه فلسطین و حقوق بشر از موانع گسترش روابط ایران و اتحادیه اروپا هستند (کیانی، ۱۴۰۱: ۲۱۲).
	موانع سیاسی و امنیتی	توسعه برنامه هسته‌ای	اتحادیه اروپا عمیقاً از گزارش‌های آژانس بین‌المللی انرژی اتمی اظهار نگرانی کرده است. (https://www.consilium.europa.eu.2024/4/14)
		بحران اوکراین	روابط ایران با اروپا به دنبال ادعای ارسال پهباد توسط ایران، به روسیه، وخامت بیشتری پیدا کرده است (دیپلماسی ایرانی،

۱۴۰۳/۶/۱۳.			
وجود تحریم‌های اقتصادی ایالات متحده آمریکا مانع جدی بر سر راه همکاری استراتژیک بین ایران و اتحادیه اروپا می‌باشد (هموئی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۹۱).	تحریم‌های آمریکا	موانع اقتصادی	
روابط ایران با اروپا به دلیل ادعاهای حقوق بشری وخامت بیشتری پیدا کرده است (دیپلماسی ایرانی، ۱۴۰۳/۶/۱۳: ۳).	مسئله حقوق بشری	موانع حقوقی	
انفعال راهبردی اروپا در مقابل آمریکا ماهیت ساختاری دارد (Cronberg, 2017: 249).	وابستگی اروپا به آمریکا	موانع ناشی از روابط	
به دلیل وابستگی تعاملات فرآتلانتیک نمی‌توان به سیاست مستقل اروپا در قبال ایران امیدوار بود (Cronberg, 2017: 248).	فشارهای آمریکا	فرآتلانتیک	
بحران غزه، ایران و اسرائیل را چند نوبت در وضعیت رویارویی مستقیم قرار داده است (Mahjoob, 2025: 1).	بحران غزه		
دوستی عمیق اروپا با اسرائیل در اثر نگرانی مشترک از قدرت‌یابی ایران، مانع بسیار جدی در روابط ایران و اتحادیه اروپا می‌باشد (کیانی، ۱۴۰۱: ۱۹۶). باوجود تاکید اروپا بر گفتگو و دیپلماسی با ایران در مسئله هسته‌ای، موضع اروپا، نشان از حمایت قاطع آن‌ها از اسرائیل در قبال ایران داشته است (مشرق نیوز، ۱۴۰۴/۶/۵).	مانع اسرائیل	موانع ناشی از منازعه اسرائیل و فلسطین	

منبع: یافته‌های پژوهش

شکل ۱: پیوند سه جریان و باز شدن پنجره سیاستی

نتیجه‌گیری

رویکرد متوازن دولت چهاردهم در سیاست و روابط خارجی فرصتی جدید برای تعامل بیشتر با جهان غرب به‌خصوص بازسازی روابط ایران با اروپا ایجاد کرده است. در خصوص چشم‌انداز روابط پیش روی ایران و اتحادیه اروپا می‌توان گفت بدون یک اجماع داخلی در خصوص رویکرد پایدار مبنی بر تنش‌زدایی در سیاست خارجی ایران نسبت به غرب و اروپا در فقدان گفتگوهای جدی و جامع بین دو طرف در مورد مسائل مورد اختلاف و همچنین در صورت تداوم روابط تنش‌آمیز با آمریکا نمی‌توان به بهبود پایدار و بلندمدت مناسبات ایران و اروپا امیدوار بود. در مجموع می‌توان گفت با اینکه اراده سیاسی و بستر نهادی لازم جهت بازسازی روابط تجاری و اقتصادی ایران با

اتحادیه اروپا فراهم است، تحقق این دو مؤلفه در عمل نیازمند مدیریت تنش با آمریکا و رفع تحریم‌ها علیه ایران است. متأسفانه باید گفت که تجاوز اسرائیل علیه ایران در خرداد ۱۴۰۴ فضای تنش را در روابط ایران و غرب تشدید کرده و با افزایش بی‌اعتمادی، امید به بهبود روابط را در کوتاه مدت کاهش داده است.

گرچه روند گفتگوهای ایران و اروپا گاهی به چالش کشیده شده، اما این فرصت وجود دارد تا طرفین، همکاری در حوزه‌های اقتصادی، تکنولوژیک، امنیت انرژی، مبارزه با تروریسم، بحران پناهندگان و غیره را برای تحقق منافع مشترک دنبال کنند. سه مانع عمده خارجی برای این همکاری‌ها وجود دارد: وضعیت جنگ اوکراین، چالش سه کشور اروپایی (مبنی بر استفاده از مکانیسم ماشه) و به قدرت رسیدن ترامپ در آمریکا. این موانع می‌تواند با اتخاذ رویکرد فعالانه به فرصت‌های گشایش و نه زمینه‌های تهدید جدیدتر بدل شود. به عنوان مثال، با توجه به وابستگی استراتژیک اروپا به آمریکا، کاهش تنش‌ها با آمریکا بدون شک پیش‌زمینه بهبود روابط با اروپا محسوب می‌شود. در واقع، در راستای سیاست موازنه‌سازی باید تداوم گفتگوها و مذاکرات هم با اروپا و هم آمریکا در دستور کار سیاست خارجی کشور قرار گیرد. سرنوشت بحران اوکراین و رفع اتهامات مطرح شده علیه ایران در این بحران نیز قطعا تعیین‌کننده خواهد بود.

پیشنهادهای سیاستی: در نهایت پیشنهادات سیاستی در قالب سه جریان مطرح می‌گردد: تلاش برای حل جامع مشکلات در روابط با غرب به‌ویژه اتحادیه اروپا جهت رفع تحریم و مشکلات ناشی از آن در قالب گفتگوهای فراگیر و پایدار. نظر به اهمیت و اولویت مسئله هسته‌ای برای طرف اروپایی در این حوزه، اعتمادسازی در قضیه پرونده هسته‌ای از جمله از طریق تعامل سازنده اما با تأکید بر حفظ منافع ملی با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی. رفع اتهامات مطرح‌شده علیه ایران در جریان بحران اوکراین نیز حائز اهمیت می‌باشد (جریان مشکل)؛ تأکید بر توازن مثبت بین شرق و غرب در راهبردهای سیاست خارجی (جریان سیاستی) و اجماع ملی و نخبگانی در خصوص تدوین و اجرای سیاست خارجی تعامل‌گرا و روابط سیاسی پایدار با تمامی کشورها (غیر از رژیم صهیونیستی) فارغ از گرایش‌های جناحی جهت تأمین منافع ملی (جریان سیاسی). در خصوص سناریوهای محتمل نیز سه سناریو به همراه سه پیشنهاد سیاستی مطرح می‌گردد: در صورت تحقق سناریوی بدبینانه یعنی فعال شدن مکانیسم ماشه و ادامه تحریم، تمرکز بر راهبرد تقویت ائتلاف‌سازی با روسیه و چین پیشنهاد می‌شود. در سناریوی دوم یا سناریوی میانه ممکن است گفتگوهای محدود بین دو طرف انجام شود که در این صورت برای

کاهش تنش، تداوم و تقویت گفتگوها در قالب گفتگوهای جامع، فراگیر و سطح بالا پیشنهاد می‌شود. در صورت تحقق سناریوی خوشبینانه و نتیجه بخش بودن گفتگوها، تلاش در جهت نهادهای سازی روابط در بستری ثابت و پایدار پیشنهاد می‌گردد. ضمناً استفاده مؤثر از ابزار لابی‌گری در اروپا از طریق افراد، گروه‌ها، اندیشکده‌ها و نهادها و مؤسسات دارای ظرفیت در این حوزه مانند ایرانیان مقیم، لابی مذهبی از طریق واتیکان و لابی از طریق شرکت‌های فعال در حوزه انرژی جهت تاثیرگذاری مستقیم و نفوذ در ساختارهای تصمیم‌ساز و لابی غیرمستقیم در چارچوب دیپلماسی عمومی و رسانه‌ای بسیار حائز اهمیت است.

منابع و مآخذ

فارسی:

- آقای، داوود، باقری، ابراهیم (۱۴۰۱). روابط اتحادیه اروپا و ایران در پرتو روابط فرآتلانتیک: مطالعه موردی دوره اوباما و ترامپ. *فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل*، پیاپی ۵۹، ۷-۳۴.
- آقای، داوود، رضایی، ریحانه (۱۴۰۲). هوشمندسازی راهبرد عمومی و خاورمیانه‌ای اتحادیه اروپا؛ ملاحظه‌ای برای ایران. *مطالعات اوراسیای مرکزی*، ۱۶ (۲)، ۱-۲۵.
- برزگر، کیهان (۱۳۹۹). اهداف استراتژیک آمریکا و اروپا در مورد ایران. *فصلنامه سیاست خارجی*، ۳۴ (۱).
- بیات، جلیل (۱۳۹۷). تاثیر حقوق بشر بر روابط تجاری ایران و اتحادیه اروپا. *فصلنامه روابط خارجی*، ۱۰ (۱).
- دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال (۱۳۹۳). چرخه گفتگویی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران. تهران: نشر مخاطب.
- رحمتی، فرزانه، دهشیری، محمدرضا، سیمبر، رضا، کشیشیان سیرکی، گارینه (۱۴۰۰). تاثیر هویت بر روابط جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اروپا. *فصلنامه مطالعات بین‌المللی*، ۱۸ (۳).
- رستمی، فرزاد، احمدیان، قدرت، کریمی، حمیدرضا (۱۳۹۸). تحلیلی بر مناسبات راهبردی اتحادیه اروپا و آمریکا در پرتو توافق هسته‌ای ایران؛ سناریوهای پیش‌رو. *فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست*، ۷ (۲۸).
- سلطانی‌نژاد، احمد، شاپوری، مهدی (۱۳۹۵). رویکرد اتحادیه اروپا به مسئله هسته‌ای ایران. *فصلنامه روابط خارجی*، ۸ (۱).
- سیمبر، رضا و جمال زاده، آذین دخت، اسکندر زاده آراسته، کناری، فریبا (۱۴۰۲). دیپلماسی انرژی جمهوری اسلامی ایران در قبال اتحادیه اروپا بعد از بحران اوکراین ۲۰۲۲. *دومین همایش ملی سیاست خارجی ایران*، کرمان، ۴۷۹-۴۸۹.
- صالحی، مختار (۱۴۰۱). سیاست همسایگی ایران و رویکرد اتحادیه اروپا. *فصلنامه مطالعات بنیادین و کاربردی جهان اسلام*، ۳ (۱۰).
- عطارزاده، بهزاد (۱۳۹۸). دستورکارها، جایگزین‌ها و سیاست‌های عمومی؛ روش‌شناسی، امکانات نظری و یافته‌ها. *فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی*، دوره ۵، شماره ۱.
- فولادی، فرهاد، یوسفی جویباری، محمد (۱۳۹۸). بررسی سیاست خارجی اتحادیه اروپا در قبال جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۴ تا ۱۳۹۷). *سیاست جهانی*، دوره هشتم، شماره ۱ (پیاپی ۲۷)، ۲۶۱-۲۹۴.

قربانی سپهر، آرش، ابراهیمی، حامد (۱۴۰۱). بحران‌ها و تهدیدات فرامنطقه‌ای ایران با تاکید بر آمریکا و اتحادیه اروپا. *بحران پژوهی جهان اسلام*، ۹(۳)، ۶۹-۹۶.

کمالی، یحیی (۱۳۹۷). روش شناسی تحلیل مضمون و کاربرد آن در مطالعات سیاستگذاری عمومی. *فصلنامه سیاستگذاری عمومی*، دوره ۴، شماره ۲، صص ۲۰۸-۱۸۹.

کیانی، داوود (۱۴۰۱). جایگاه اروپا در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران با تمرکز بر دولت سیزدهم. *فصلنامه مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی*، دوره ۱۲، شماره ویژه.

گوهری مقدم، ابوزر، سرهنگ‌پور، پوریا (۱۳۹۵). سیاست خارجی اتحادیه اروپا در قبال جمهوری اسلامی ایران از رئالیسم تا تعامل سازنده. *جستارهای سیاسی معاصر*، ۷(۱).

محمدی، منوچهر (۱۳۷۷). *سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران: اصول و مسائل*. تهران: نشر دادگستر.

مسعودی، حیدر علی (۱۴۰۰). سیاست تجاری جدید اتحادیه اروپا و جایگاه ایران. مرکز پژوهش‌های اتاق ایران.

مشیرزاده، حمیرا (۱۳۹۷). از گفتمان انقلاب اسلامی تا گفتمان سیاست خارجی جمهوری اسلامی. *فصلنامه سیاست*، ۳۲(۴).

مرادی، مسعود (۱۳۹۸). تعامل و تقابل در روابط خارجی ایران و اتحادیه اروپا، *مجله پژوهش‌های تاریخی ایران و اسلام*، ش ۲۵.

نادری، محمود (۱۳۹۴). سیاست خارجی ایران در دولت اصلاحات نسبت به اتحادیه اروپا از منظر سازه‌نگاری. *فصلنامه مطالعات راهبردی جهانی شدن*، ۶(۱۶).

نورعلی‌وند، یاسر، گل محمدی، ولی (۱۳۹۵). ایران و مسیر گاز جنوبی به اروپا. *فصلنامه روابط خارجی*، ۸(۴).

هموئی، فاطمه، بزرگر، کیهان، احمدی، حمید، دهشیار، حسین (۱۴۰۰). نقش ایران در تامین انرژی آینده اتحادیه اروپا، *فصلنامه اقتصاد مقداری*، ۱۸(۴).

منابع اینترنتی و مصاحبه‌ها

«اولویت راهبردی تعامل مجلس دوازدهم با دولت چهاردهم»، *خبرگزاری مهر*، ۱۴۰۳/۴/۲۰.

<http://www.mehrnews.com/news/6161868>.

بادامچی، محمدرضا (۱۴۰۳). اولین انتظار مردم از پزشک‌های اصلاح وضعیت اقتصادی و معیشتی است. *اطلاعات*، ۱۸/۴/۱۴۰۳.

<http://www.ettelaat.com/news/49856>.

«تروئیکای اروپایی و حمایت از اسرائیل در جنگ با ایران»، *مشرق نیوز*، ۱۴۰۴/۶/۵.

<https://www.mashreghnews.ir/news/1728038>.

«تداوم گفتگوهای ایران و اروپا»، *ایرنا*، ۱۴۰۳/۱۱/۲۸.

<http://www.irna.ir/news/85748104>.

«تیم سیاست خارجی پزشک‌های عملگراست»، *فرارو*، ۱۴۰۳/۴/۱۸.

<http://fararu.com/fa/news/752237>.

«در شرایط شکاف سیاسی داخلی مذاکرات بی‌نتیجه خواهد ماند»، مصاحبه خبر آنلاین با حمید عابدینی، استاد علوم سیاسی دانشگاه آرکانزاس، *خبر آنلاین*، ۱۴۰۳/۹/۱۰.

<http://www.khabaronline.ir/news/1990459>.

«رهبر معظم انقلاب: انگیزه مخالفت با برخی کشورهای اروپایی نداریم»، *دیپلماسی ایرانی*، ۱۴۰۳/۵/۷.

<http://www.irdiplomacy.ir/fa/news/2027368>.

«سهم بالای ظریف و خاتمی در پیروزی پزشک‌های»، *پایگاه اطلاع‌رسانی و خبری جماران*، ۱۴۰۳/۹/۲۰.

<http://jamaran.news/1652370>.

- صالحی، سیدحمزه (۱۴۰۳/۴/۲۴). پایان عصر شرق گرایی محض. /انتخاب.
<http://www.entekhab.ir/fa/news/800850>.
- عبدالرزاقی، مهدی (۱۴۰۳/۵/۲۳). نقش رسانه‌ها در پیروزی پزشکیان. فروردین/امروز.
<http://farvardinemruz.ir/1403/05/23>.
- «غرب بر سر دوراهی؛ پیام مهم انتخابات ایران برای غرب»، *اقتصاد نیوز*، ۱۴۰۳/۴/۲۴.
<http://www.eghtesadnews.com/news/659646>.
- «مسعود پزشکیان می‌تواند روابط با غرب را احیا کند؟»، *دیپلماسی ایرانی*، ۱۴۰۳/۶/۱۳.
<http://irdiplomacy.ir/fa/news/2028047>.
- مصاحبه اسکای نیوز با عباس عراقچی، ۱۴۰۳/۱۱/۲۸.
<https://mfa.gov.ir/portal/newsview/760530>.
- مصاحبه با تخت‌روانچی، ایرنا، ۱۴۰۴/۲/۳۰.
<https://www.asriran.com/fa/news/1061452>.
- مصاحبه با تخت‌روانچی، ایسنا، ۱۴۰۳/۱۲/۱.
<https://www.isna.ir/news/1403120100832>.
- مصاحبه نویسندگان با سیدجلال دهقانی فیروزآبادی، ۱۴۰۴/۴/۱۸.
- مصاحبه نویسندگان با مهدی سنایی، ۱۴۰۴/۴/۱۹.
- مصاحبه نویسندگان با محمد کاظم سجادی‌پور، ۱۴۰۴/۴/۱۷.
- مفتح، علی (۱۴۰۳). راهبرد ایران در سیاست داخلی غرب. *دیپلماسی ایرانی*، ۱۴۰۳/۸/۱۲.
<http://www.irdiplomacy.ir/fa/news/2029126>.

انگلیسی:

- Adebahr, Cornelius and Mittelhammer, Barbara (2024). Making an Inclusive EU Strategy on Iran a Reality. *Carnegie Europe*, July 23.
- Alcaro, Riccardo (2024). Weathering the Geopolitical Storms: The Ever-elusive Successor of EU Policy towards Iran, *The International Spectator*, Vol. 59, No. 1, 98–119. <https://doi.org/10.1080/03932729.2023.2273852>.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Braun, V. & Clarke, V. (2013). *Successful qualitative research: A practical guide for beginners*. London: sage.
- Cronberg, Tarja (2017). No EU, no Iran deal: the EU's choice between multilateralism and the transatlantic link. *Nonproliferation Review*, Vol. 24, Nos. 3–4, 243–259. <https://doi.org/10.1080/10736700.2018.1432321>.
- “EU sanctions against Iran”, (2024), <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-iran/14/4/2024>.
- EU Statement at the General Debate 68th Regular Session of the General Conference *International Atomic Energy Agency (IAEA)* Vienna, 16-20 September 2024.
- Farmanfarmaian, Roxane (2025). Iran, Europe and U.S-New Approaches to Nuclear Diplomacy. *European Leadership Network*, March.
- Fiedler, R. (2016). *European Union and Islamic Republic of Iran opportunities and Challenges*. <http://hdl.handle.net/10593/9690>.

- Kingdon, John W. (1995). *Agendas, Alternatives, and Public Policies*. 2nd edition, New York: Longman.
- Mahjoob, Zweiri (2025). Iran s Foreign Policy under Masoud Pezeshkian: Tendencies and Challenges. *Middle East Council on Global Affairs*, Issue Brief, March.
- Mamedov, Eldar (2024). Will Europe Give Iran's New President a Chance? *Middle East and North Africa*, 5 August.
- Naeini, Amin, Kaunert, Christian (2025). Advancing a Geopolitical Europe: the New Europe Leadership and the Iranian conundrum. *International Affairs*, 101(2).
- Schneider, Mark and Paul Teske (1992). Toward a Theory of the Political Entrepreneur: Evidence from Local Government. *The American Political Science Review*, 86(3), 737-747.
- Toossi, Sina (2024). Iranians Voted for Change. *Foreign Policy*, July 9.
- Walsh, James (2006). Policy Failure and Policy Change: British Security Policy after the Cold War. *Comparative Political Studies*, 39(4), 490-518.
- “Why Iran s New President Wont Change His Country”, *Foreign affairs*, July 16, 2024.

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی